

Molnár András PhD-hallgató,
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Jogbölcséleti és Jogszociológiai Tanszék

A magánszférához való jog az amerikai Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában

1. Bevezetés

A “magánszférához való jog”, angolul *the right to, avagy right of privacy*¹ az Egyesült Államok jogéletének egy viszonylag kései alkotmányjogi fogalma, mely az 1960-as években vált széles körben ismertté, amikor is bizonyos, nem csekély társadalmi visszhangot kiváltó döntések indokolásában megalapozó érvként merült fel. E széles terjedelmű, aligha behatárolható tartalmú alapjog alkalmazása óhatatlanul újabb kritikai hullámot vert fel a kritikusok részéről, akik illegitim bírói hatalomgyakorlással és aktivizmussal² vádolják a Bíróságot, de még a visszafogottabb kritikák is felvetik a jogbizonytalanság veszélyét,³ miközben az ellenoldalon a hatékony alapjogvédelem eszközeként méltatják e jogosultságot.⁴

¹ A továbbiakban a kifejezés magyar megfelelőjéhez tartom magam.

² Lásd pl. Lino A. Graglia: *It's Not Constitutionalism, It's Judicial Activism*, Harvard Journal of Law & Public Policy, Vol. 19, 1996, 293-299. o. Az “aktivizmus” meglehetősen széles körben alkalmazott fogalma a bírói, illetve alkotmánybírói hatalommal foglalkozó szakirodalomnak, ennek ellenére meglehetősen csekély számban található olyan munka, amelyben ténylegesen megkísérelnék valamiképp meghatározni e sokféleképp értelmezhető kifejezés tartalmát. Jőmagam egyetlen efféle törekvéssel találkoztam. Earl Maltz egy tanulmányában kísérletet tesz – ha nem is a “bírói aktivizmus” mint olyan, de – az “aktivista döntések” meghatározására. Álláspontja szerint aktivista döntéseknek (*activist decisions*) tekinthetők azok a bírói döntések – Maltz kifejezetten alkotmányjogi ítéletekről értekeznek –, amelyekben a bíróság olyképpen foglal állást, hogy az alkotmány behatárolja valamilyen irányban a jogalkotó döntési szabadságát. Ezzel szemben a nem aktivista döntések (*nonactivist decisions*) azok, amelyekben a bíróság úgy határoz, hogy az alkotmány nem korlátozza a jogalkotó cselekvési szabadságát. Vö. Earl M. Maltz: *Some Thoughts on the Death of Stare Decisis in Constitutional Law*, Wisconsin Law Review, 1980, 470-471. o. E helyütt túl nagy kitérő volna mélységeiben foglalkozni akár e felosztás lehetséges buktatóival, akár általában az “aktivizmus” precíz meghatározásának kívánatos, avagy nem kívánatos voltával, mindazonáltal figyelemreméltó a fogalomba öntési kísérletek nagyfokú hiánya.

³ William H. Rehnquist: *Is an Expanded Right of Privacy Consistent with Fair and Effective Law Enforcement?*, Kansas Law Review, Vol. 23, 1974, 1-22. o.

⁴ A bíróságok alapjogvédő szerepéhez lásd pl. James L. Oakes: *The Role of Courts in Government Today*, Akron Law Review, Vol. 14, No. 2, 1980, 175-186. o., John D. Whyte: *Legality and Legitimacy: The Problem of Judicial Review of Legislation*, Queen's Law Journal, Vol. 12, 1987, 1-20. o.

A jelen tanulmány kereteibe aligha férne bele a magánszférához való jog minden aspektusának akár csak megközelítőleg kimerítő tárgyalása, ezért jóval szerényebb célkitűzéssel élnék. A tanulmány első felében a magánszférához való jog természetét, felosztását ismertetem, a második részben pedig bemutatom azokat a legfelsőbb bírósági precedenseket, amelyek a legnagyobb hatást gyakorolták ezen alapjog fejlődésére. Ez utóbbi részben az egyéni döntések sérthetetlenségével foglalkozó precedensekre koncentrálok majd, ennek oka egyfelől az, hogy e precedensek közül kerülnek ki a Bíróság egyes legvitatottabb ítéletei, másfelől pedig az, hogy a magánszférához való jog ezen aspektusa alá sorolható a Tóth J. Zoltán referátuma⁵ által érintett eutanázia mint az élet és halál fölötti rendelkezés (döntés) kérdése is. Mindemellett igyekszem szemügyre venni, mennyiben biztosít lehetőséget a bírói hatalommal való, oly sokszor felhánytorgatott visszaélésre három, a magánszférához való jog alkalmazási körén belül kiemelt figyelemben részesített alkotmányos rendelkezés: a tizennegyedik alkotmánykiegészítés egyenlő törvényi védelmet (*equal protection of the laws*), illetve megfelelő jogi eljárást (*due process of law*) garantáló klauzulái,⁶ valamint a kilencedik alkotmánykiegészítés, melynek értelmében az amerikai alkotmányban foglalt alapjogok nem értelmezhetők oly módon, hogy azzal az “emberek által fenntartott jogok” (*the rights retained by the people*) csorbuljanak.

2. A magánszférához való jog természete, felosztása

A magánszférához való jog természetét illetően mindenekelőtt azt kell megemlíteni, hogy ilyen jogosultság szó szerint nem található az Egyesült Államok alkotmányában. Ha az alkotmányos alapjogok szintjén akarjuk megragadni ezt a jogosultságot, csak bizonyos tételes alkotmányos rendelkezések gyűjtőfogalmaként utalhatunk rá. Ennek értelmében az amerikai alkotmány bizonyos rendelkezései a magánszférához való jog különböző aspektusait védik. Az ebből a szempontból leginkább releváns rendelkezések a következők: 1. a vallásszabadságot védő első alkotmánykiegészítés, 2. az indokolatlan motozás és házkutatás

⁵ A jelen korreferátummal együtt természetesen Tóth J. Zoltán referátuma is megjelent írásban. Lásd: Tóth J. Zoltán: *Élet vs. méltóság, élethez való jog vs. méltósághoz való jog: Az oszthatatlansági tézis és az eutanáziahatározat*, *De iurisprudentia et iure publico*, 2011/2, 293-311. o.

⁶ Mint látható, a *law* kifejezést kétféleképpen fordítottam, egyszer “törvénynek”, egyszer “jognak.” Az egyenlő törvényi védelem klauzulája kapcsán azért döntöttem a “törvény” mellett, mert az eredeti kifejezés többes számban áll, ezért feltehető, hogy nem “jogrendszerekről” van szó. A megfelelő jogi eljárás esetében azonban okkal gondolható, hogy a magyar nyelv “jogi” kifejezése értelmesen alkalmazható ehelyütt. Ami a *due* szót illeti, arra nehéz magyar megfelelőt találni, hiszen az eredeti angol kifejezés is sokféleképpen értelmezhető. A *due process* kifejezés különféle értelmezéseihez lásd pl.: Victor V. Ramraj: *Four models of due process*, *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 2, 2004, 492-524. o.

ellen védő negyedik alkotmánykiegészítés, 3. a Kongresszus jogalkotásával szemben a megfelelő jogi eljárást biztosító ötödik alkotmánykiegészítés, 4. a fentebb említett, az “emberek által fenntartott jogokat védő” kilencedik alkotmánykiegészítés, 5. a szintén említett tizennegyedik alkotmánykiegészítés, egész pontosan annak egyenlő törvényi védelmet, illetve megfelelő jogi eljárást garantáló rendelkezései.

A magánszférához való jog mindmáig talán legismertebb felosztását William Prosser végezte el, aki a jelen fejtegetések szempontjából egyfajta kakukktojásnak is tekinthető, ugyanis ő kifejezetten a kártérítési jog rendszerében tárgyalja e jogosultságot, nem pedig alkotmányos alapjoként.

Prosser a magánszférához való jog sérelmének a következő eseteit különítette el. A magánlakás vagy a nyugalom háborítása (*intrusion*)⁷ az érintett magánlakására vagy egyéb, magánjellegű területére való behatolást jelentette, valamint bizonyos intim tevékenységek (például a szülés) jogosulatlan megtekintését. A magánjellegű tények közzététele (*public disclosure of private facts*)⁸ az érintettek számára – igazságtartalomtól függetlenül – hátrányos megítélést eredményező tények nyilvánosság elé tárásával valósult meg. A harmadik kategóriát a köz számára hamis színben való feltüntetés (*false light in the public eye*)⁹ képezte, vagyis ebben az esetben a nyilvánosság elé tárt információ igazságtartalma is relevánssá vált. Végül Prosser a képmás, név, vagy egyéb azonosító adat bitorlását (*appropriation*)¹⁰ jelölte meg a magánszférához való jog negyedik kategóriájaként.

Annak ellenére, hogy Prosser bevallotta a kártérítési jog rendszerében helyezi el a magánszférához való jogot, az általa elkülönített kategóriákat így vagy úgy, de lefedik a későbbi elemzők által kialakított kategóriák, miközben ez utóbbiak a jogosultság alkotmányos gyökereire is kiterjesztik vizsgálódásukat. Gary Bostwick a védett érdekek alapján kategorizálja a magánszférához való jogot.¹¹ Ebben a rendszerben három fő kategóriával találkozhatunk. Az első a nyugalomhoz fűződő érdek (*privacy of repose*). Ez nem más, mint az egyénnek ahhoz fűződő érdeke, hogy minél csekélyebb mértékben legyen kitéve olyan érzéki benyomásoknak, amelyek őt felzaklathatják vagy felkavarhatják.¹² A második a védett

⁷ William L. Prosser: *Privacy*, California Law Review, Vol. 48, 1960, 389. o.

⁸ *Id. mű*, 392. o.

⁹ *Id. mű*, 398. o.

¹⁰ *Id. mű*, 401. o.

¹¹ Gary L. Bostwick: *A Taxonomy of Privacy: Repose, Sanctuary and Intimate Decision*, California Law Review, Vol. 64, 1976, 1447-1483. o.

¹² *Id. mű*, 1451. o. A magánszféra ezen aspektusa jellemzően a szólásszabadsággal áll konfliktusban, hiszen a felzaklató vagy felkavaró benyomást (potenciálisan) elszenvedő személy védelme a benyomást kialakító személy szólásszabadságának korlátozásával jár együtt. A problémához részletesebben lásd pl. Franklyn S.

zóna biztonságához fűződő érdek (*privacy of sanctuary*). Ebben az esetben az egyénhez kapcsolódó bizonyos információk külső szemlélők számára való megismerhetősége áll a középpontban, és egy meghatározott védett zónán belül e külső szemlélők nem juthatnak hozzá az információk egy meghatározott köréhez.¹³ A harmadik kategóriát az intim döntések meghozatalának szabadságához fűződő érdek képezi (*privacy of intimate decision*). Ebben az esetben az államnak tilos beavatkoznia bizonyos személyes döntések meghozatalába.¹⁴ Ha úgy tetszik, ebben az esetben egy klasszikus szabadságjoggal állunk szemben, amely a háborítatlan cselekvés lehetőségét biztosítja az egyén számára, vagyis azon van a hangsúly, hogy az egyén megtehet valamit, míg az előző két esetben azon, hogy az egyén mentességet élvez valamitől.¹⁵

Hasonló alapokra épít egy frissebb tanulmány is. Daniel Solove négy főbb tevékenységtípust különít el, amelynek megvalósulása sérti a magánszférához való jogot. Az információgyűjtés (*information collection*) pusztán általa okoz alapjogsérelmet, hogy valaki jogosulatlanul szerzett információt egy másik személyről. Ebben az esetben lényegtelen, hogy harmadik személyek számára is ismertté vált-e az adott információ, avagy sem: a jogsérelmet az információ megszerzése valósítja meg.¹⁶ A jogsértő magatartások második kategóriája az információ felhasználása (*information processing*) során megvalósítható magatartásokat öleli fel.¹⁷ A harmadik kategóriát az információterjesztés (*information dissemination*) jelenti.¹⁸ Végül a negyedik kategória a jobb híján csak “invázióknak” fordítható elnevezést kapta (*invasion*).¹⁹

Az információgyűjtés és az információfelhasználás közötti eltérést az adja, hogy míg az előbbinél már maga a szerzés alapjogot sért, addig az utóbbinál a jogszerűen megszerzett adattal élnek vissza. Az információterjesztésnél a terjesztés mozzanata kerül középpontba,

Haiman: *Speech v. Privacy: Is There a Right Not to Be Spoken To?*, Northwestern University Law Review, Vol. 67, No. 2, 1972, 153-199. o.

¹³ Bostwick: *A Taxonomy of Privacy...*, 1456. o. A “külső szemlélők” lehetnek állami szervek és magánszemélyek is. Az ezen érdeket érintő esetek közé tartoznak például az indokolatlan motozásra vagy házkutatásra hivatkozó büntetőeljárású kifogások.

¹⁴ *Id. mű*, 1466. o.

¹⁵ A tanulmányt olvasva azért látható, hogy az első két kategória esetében a bíróságok főként akkor értettek egyet az egyént megillető védelem létjogosultságában, ha a benyomás vagy az információszerzés az egyén otthonában, illetve otthonhoz hasonlítható helyen keletkezik, illetve történik.

¹⁶ Daniel J. Solove: *A Taxonomy of Privacy*, University of Pennsylvania Law Review, Vol. 154, No. 3, 2006, 491. o.

¹⁷ *Id. mű*, 505. o.

¹⁸ *Id. mű*, 525. o.

¹⁹ *Id. mű*, 552. o. A fordítás azért tűnik nehéznek, mert ez a kategória két magatartástípust ölel fel: egyrészt a privát helyszínre történő behatolást (mint például a magánlaksértés), másrészt bizonyos döntésekbe való beavatkozást – ez utóbbi döntések voltaképpen megfelelnek a Bostwick-féle “intim döntéseknek” –, és nem

vagyis az akár jogszerűen, akár jogszerűtlenül megszerzett információ nyilvánosság elé tárása.²⁰

Érdekes, hogy e négytagú rendszerezésben egyetlen kategóriába szorult a privát helyszínekre történő behatolás és a döntésekbe való beavatkozás – hisz különösen ez utóbbi kiemelt figyelmet kapott az 1960-as–70-es években –, míg három kategóriát voltaképpen az információs önrendelkezési szabadság különböző aspektusai foglalnak el. A Bostwick-féle felosztásban e három kategóriát egyetlenegy fogja át, a védett zóna biztonsága. Nem zárható ki az összefüggés lehetősége az információs önrendelkezési szabadságnak az időben későbbi (2006-os) tanulmányban megfigyelhető kiemelkedő jelentősége és az információs kornak Spiros Simitis által már 1987-ben észlelt ama jellegzetességére, hogy akár mindennapi ügyleteink során is kiadhatunk olyan információkat magunkról, amelyek valamilyen adatbázisban kerülnek rögzítésre.²¹

Az is megfigyelhető, hogy a Bostwick által “nyugalomhoz fűződő érdek”-nek nincs párja Solove rendszerében. Az ellentmondást enyhíti, hogy Bostwick is úgy látja, a magánszférának ez az aspektusa kapja a legcsekélyebb mértékű alkotmányos védelmet.²² A védelem, mint azt a szerző által ismertetett bírósági ítéletek alátámasztják, elsősorban azokra az esetekre terjed ki, amikor az érintett saját otthonában kap felzaklató vagy felkavaró tartalmú információt. Ellenben ha az érintettnek lehetősége van “elfordulni”, vagyis fizikai érzékelési köréből kizárni a nemkívánatos ingert, akkor sem illeti meg őt a magánszféra védelme, ha felzaklatja vagy felkavarja, amit lát vagy hall.

Ha egymás mellé álltjuk Solove és Prosser felosztását, megfigyelhetjük, hogy az utóbbinál nyoma sincs a döntésbe való beavatkozásnak mint a magánszférához való jog egyik megsértési módozatának. Prosser csak az *intrusion* kifejezést alkalmazza, ami egyértelműen valamilyen helyre történő illetéktelen behatolást jelent, illetve bizonyos intim cselekmények illetéktelen megfigyelését. Ez a kifejezés Solove tanulmányában is hasonló jelentéstartalommal bír, ám itt már csak egy alkategóriát jelent, az *invasion*nek keresztelt esetcsoport egyik alkategóriáját, ám másik alkategóriaként az egyén döntésébe való

találtam olyan magyar szót, amely mindkét típust értelmesen lefedné, hiszen ahogy nem szokás döntésekbe “behatolni”, úgy a privát helyszínekbe való “beavatkozás” sem tipikus jelenség.

²⁰ Solove tanulmánya nem tér ki rá, de érdekes kérdés, miben merül ki a “nyilvánosság elé tárás” cselekménye. Meglátásom szerint az egyik lehetséges válasz az, hogy már akkor alapjogsértésről beszélhetünk, ha az információ a nyilvánosság számára hozzáférhető helyen és időben kerül közzétételre, akkor is, ha az adott helyen és időben jellemzően nem tartózkodik annyi ember, amennyi “nyilvánosságnak” tekinthető. A másik lehetséges válasz alapján csak akkor beszélhetünk alapjogsértésről, ha az adott helyen és időben ténylegesen meg szokott fordulni annyi ember, amennyi valamely konvenció szerint kimeríti a “nyilvánosság” fogalmát.

²¹ Spiros Simitis: *Reviewing Privacy in an Information Society*, University of Pennsylvania Law Review, Vol. 135, 1987, 709-710. o.

beavatkozás is megjelenik. Megítélésem szerint ez az eltérés dogmatikai és történeti okokkal is magyarázható. A dogmatikai ok abból fakad, hogy Prosser, mint fentebb utaltam rá, deklarálta a kártérítési jog kontextusában elemzi a magánszférához való jogot, ennek megfelelően az általa leírt magatartástípusok mellérendelt magánszemélyek között valósulnak meg. A döntésbe való beavatkozás azonban tipikusan az állam részéről, jogalkotás útján, ennek megfelelően egy alá-fölérendelt viszony keretei között megy végbe. Mivelhogy ez a viszony kívül esik a magánjog területén, kézenfekvő, hogy nem jelenik meg egy magánjogi kategóriarendszerben.

Az eltérés történeti oka álláspontom szerint abban keresendő, hogy Prosser 1960-ban írta tanulmányát, öt esztendővel azelőtt, hogy a lentebb ismertetésre kerülő *Griswold*-ítélet megszületett volna. Noha a Legfelsőbb Bíróság több nagy port felkavaró döntésen túl volt már – mindenekelőtt az 1954-es *Brown v. Board of Education*-ítéleten²³ –, a magánszférához való jog alkotmányjogi köztudatba kerülésére még várni kell. A *Griswold*-ítélet a döntésbe való beavatkozás elleni védelem nagyfokú bírói kiterjesztése előtt nyitja majd meg az utat, Prosser idején azonban az ezt szolgáló fő precedensek még nem születtek meg.²⁴

Louis Fisher alkotmányjogász a magánszférához való jog három összetevőjét különíti el. Az első a gondolati szférába való beavatkozás elleni védelem, valamint bizonyos magatartások védelmének köre. Ez az összetevő az első, a harmadik, a negyedik és az ötödik alkotmánykiegészítést foglalja magába. A második összetevő a kilencedik alkotmánykiegészítés, a harmadik pedig a tizennegyedik alkotmánykiegészítésbe foglalt egyenlő törvényi védelemhez való jog és a megfelelő jogi eljárás garanciája.²⁵

Fisher felosztása, túl azon, hogy jól érzékelteti a magánszférához való jog sokrétűségét és megelőlegezi a bírói gyakorlatban megfigyelhető fogalmi bizonytalanságokat, rámutat egy fontos különbségtételi lehetőségre. Az első összetevő olyan alapjogokat foglal magába, amelyek megfogalmazása nem teszi lehetővé nevesítetlen alapjogok kibontását. A második összetevő esetében a szövegszerű megfogalmazás minden megkötés nélküli “bennrejlő” alapjogok megállapítását teszi lehetővé, másképpen megfogalmazva alkalmas rá, hogy egyfajta “szubszidiárius alapjogként” funkcionáljon. A harmadik összetevő ennél szűkebb

²² Bostwick: *A Taxonomy of Privacy...*, 1478. o.

²³ 347 U. S. 483

²⁴ Jed Rubenfeld kifejezetten a magánszférához való jog ezen típusát elemzi részletesen, és elhatárolja mind a negyedik alkotmánykiegészítésből kiolvasható, mint a kártérítési jogban ismert típustól. Vö. Jed Rubenfeld: *The Right to Privacy*, Harvard Law Review, Vol. 102, No. 4, 1989, 740. o.

²⁵ Louis Fisher: *American Constitutional Law*, McGraw-Hill, Inc., 1995, 1172. o. Laurence Tribe a magánszférához való jog körébe sorolja a kegyetlen és szokatlan büntetés (*cruel and unusual punishment*)

körü, a szabályozott alapjogok ugyanis nevesítésre kerülnek, azok tartalommal való kitöltése azonban az első összetevő körébe eső alapjogokénál képlékenyebb, ez pedig egyrészt időben homlokegyenest ellenkező irányú értelmezésekhez vezetett, másrészt a legkülönbözőbb területeken kedvelt perbeli hivatkozási alapot jelentett a valamely jogszabály alkotmányosságát megtámadni kívánó félnek. Összességében tehát, ha egymás mellé állítjuk az első, a harmadik és a második összetevőt (ebben a sorrendben), azt láthatjuk, hogy a konkrétabb rendelkezésektől az absztraktabbak felé haladunk.²⁶

Ezen alfejezet zárásaként megemlíthetjük, hogy az amerikai Legfelsőbb Bíróság egy 1977-es ítélete is tartalmaz egyfajta felosztást. A *Whalen v. Roe*-ügyben²⁷ Stevens bíró két csoportja osztja a magánszférával kapcsolatos ügyek által érintett érdekeket: ezek egy része bizonyos, az egyénnel kapcsolatos információk rejtve maradásához fűződik, másik része pedig bizonyos döntések meghozatalának szabadságához. Ez a felosztás kevésbé cizellált, mint a fentebb ismertettek, és érdekes módon a privát helyszínek sérthetlenségéről nem tesz említést, de még így is rámutat a magánszférához való jog értelmezésének két jelentős csapásirányára.

2. A magánszférához való jog alakulásának főbb történeti csomópontjai

A magánszférához való jog alakulása meglátásom szerint három történeti csomópont köré rendezhető. Az első a XIX. század végétől 1965-ig datálható. Ez az alapjog először egy elméleti munkában bukkant fel, valamint – ettől függetlenül – a Legfelsőbb Bíróság néhány jogesetet lényegében a magánszféra javára döntött el. A második szakasz az 1960-as-70-es évekre tehető. Ezt az időszakot a magánszféra “fénykorának” is tekinthetjük, melyet két ítélet fémjelez: az 1965-ös *Griswold v. Connecticut*,²⁸ valamint az 1973-as *Roe v. Wade*.²⁹ Az

tilalmáról rendelkező nyolcadik alkotmánykiegészítést is. Vö. Laurence H. Tribe: *American Constitutional Law*, The Foundation Press, 1978, 893. o.

²⁶ Fisher kategorizálása, valamint a rá alkalmazott sémám annyi kiegészítést kíván, hogy az első összetevőbe sorolt ötödik alkotmánykiegészítés tartalmát tekintve részben a harmadikba tartozna, hiszen ez a kiegészítés a megfelelő jogi eljárást követelményét is lefekteti a Kongresszussal szemben, amennyiben az “életétől, szabadságától, tulajdonától” (*life, liberty, property*) kívánja megfosztani az állampolgárokat. A hangsúly azonban a tizennegyedik alkotmánykiegészítés hasonló, ám a tagállamok jogalkotási szabadságát korlátozó rendelkezésén van, hiszen az amerikai alkotmány széles teret hagy a tagállami jogalkotó számára a tagállami életviszonyok szabályozása tekintetében, míg a Kongresszus jogalkotó hatásköre egy taxatív felsorolásban található, vagyis korlátozott (amellett is, hogy a felsorolás utolsó pontja lehetővé teszi, hogy a Kongresszus jogot alkosson, valahányszor az “megfelelő és helyénvaló” /*necessary and proper*/ kötelezettségei teljesítése szempontjából).

²⁷ 429 U. S. 589

²⁸ 381 U. S. 479

²⁹ 410 U. S. 113

1970-es évek közepétől számítható harmadik stádium bizonyos mértékű visszahúzódat mutat; e stádiumból az 1992-ben meghozott *Planned Parenthood v. Casey*-ügy³⁰ lehet kiemelkedő jelentőségű. A továbbiakban e három stádiumot mutatom be részletesebben.³¹

Az első stádium tekintetében mindenekelőtt Louis Brandeis és Samuel Warren közös tanulmányára kell felhívni a figyelmet, mely 1890-ben látott napvilágot a *Harvard Law Review* hasábjain.³² E – ha hihetünk William Prossernek, nem minden önérdék híján született³³ – tanulmány – a mi fogalmainkkal élve – a jó hírnévhez való jog keretei között tárgyalja a magánszférához való jogot. Jelentőségét nemcsak az adja, hogy magát a “magánszférához való jog” (*right to privacy*) kifejezést itt használják először explicit módon, hanem az is, hogy a bírói szerep egy olyan elméletét adja már 1890-ben, amely az 1950-es években kibontakozó, “aktivistaként” jellemzett legfelsőbb bírósági gyakorlat egyfajta elméleti megalapozását szolgálta. A tanulmány elején ugyanis a *common law* bíróságok jogfejlesztő szerepéről és az ezt illusztráló konkrét példákról olvashatunk. Nagy vonalakban arról van szó, hogy noha kezdetben a jog csak az élet és a tulajdon (közvetlen) fizikai sérelmét szankcionálta, idővel a védelem a sérelem kevésbé közvetlen formáira is kiterjedt. Így szankcionálásra került a sérelem okozásának kilátásba helyezése vagy a másoktól származó, az egyént zavaró hatások (pl. füst, zaj) okozása. A tömegtájékoztatás megjelenésével elismerésre került az ember jó hírnevéhez fűződő érdeke. Összességében a szerzők egy, a kézzelfogható tulajdon (*corporeal property*) védelmétől az “anyagtalán” jogosultságok (*incorporeal rights*) védelme felé mutató fejlődési irányt vázoltak fel.³⁴

Ami a tanulmány érdemi részét illeti, Brandeis és Warren lényegében a szerzői jogvédelem és a sértő tartalmú publikációk elleni védelem irányába próbálták kiterjeszteni a magánszférához való jogot, mindegyik esetben az egyén integritásából, a “sértetlen személyiségből” kiindulva.³⁵ Ezeknek az igényeknek a megjelenése kétirányú változások folyamánya: egyfelől a szellemi javak és a jó hírnév elismeréséé, másfelől pedig az ezek megsértésére alkalmas új lehetőségek felmerüléséé. A tanulmányt olvasva hamar világossá

³⁰ 505 U. S. 833

³¹ A magánszférához való jog történetének ilyenét szakaszokra bontása összhangban áll Russel Caplan felosztásával, aki a kilencedik alkotmánykiegészítés alkalmazásának történetét hasonló stádiumokra osztotta. Vö. Russell L. Caplan: *The History and Meaning of the Ninth Amendment*, *Virginia Law Review*, Vol. 69, 1983, 224-226. o.

³² Louis D. Brandeis – Samuel D. Warren: *The Right to Privacy*, *Harvard Law Review*, Vol. 4, 1890, 193-220. o.

³³ Prosser: *Privacy*, 383-384. o.

³⁴ Brandeis – Warren: *The Right to Privacy*, 193-195. o.

³⁵ “The principle which protects personal writings and all other personal productions ... against publication in any form ... is ... that of inviolate personality.” E passzus magyarul a következőképpen szól: “Az elv, mely a személyes írásokat, valamint minden egyéb személyes alkotást ... mindennemű közzétételtől megvéd ... a sértetlen személyiség elve.” *Id. mű*, 205. o.

válí, hogy a szerzők csak egyfajta “pillanatképet” adnak a magánszférához való jog korabeli helyzetéről és kihívásairól, és nyitva hagyják az utat a további változások előtt.³⁶

Érdemes röviden kitérni a magánszférához való jog korlátaira is Brandeisék sémájában.³⁷ Négy esetben korlátozható e jogosultság.³⁸ 1. A magánszférához való jogra hivatkozással nem akadályozható meg az olyan tartalmak közlése, amelyekhez “általános vagy közérdek” (*public or general interest*) fűződik. 2. Amennyiben a kérdéses tartalom közlését mint “privilegizált közlést” lehetővé teszi a jó hírnév sérelmének joga (*law of libel and slander*),³⁹ úgy a felperes nem hivatkozhat a magánszférához való jogra. 3. Külön károsodás hiányában (*in the absence of special damage*) a kérdéses tartalom szóbeli közlése nem eredményez jogi szankciót a magánszférához való jog alapján. 4. Ha a kérdéses tényeket a felperes közzétette, vagy a közzététel az ő beleegyezésével történt, a magánszférához való joga e tekintetben megszűnik.

Közvetlenül ebben az időszakban két olyan legfelsőbb bírósági ítéletről érdemes szót ejteni, amelyek a magánszférához való jog egyfajta előfutáiraiként maradtak meg a jogász emlékezetben. Az 1886-os *Boyd v. United States*-ítélet⁴⁰ egy vámügyi eljárás bizonyítási szakaszával kapcsolatban született meg. Az eljárás alá vont személy okiratok hamisításával kísérelt meg csempészarut vinni az országba. A mi szempontunkból érdekes konfliktus azonban nem a csempészetet szankcionáló rendelkezés, hanem egy, a bizonyításhoz kötődő törvényhely kapcsán merült fel. Ez utóbbi ugyanis “a büntetőügyek kivételével minden, az Egyesült Államokat megillető járulékkal kapcsolatos bármely jogszabály alapján indított eljárás”⁴¹ esetén arra kötelezi az eljárás alá vont személyt, hogy az ügyész írásos beadványa alapján benyújtsa azokat a bizonyító erejű dokumentumokat, amelyek az ügyész gyanúja szerint az eljárás alá vont személy birtokában lehetnek. Amennyiben az eljárás alá vont személy nem tudja, vagy nem hajlandó kiadni a megjelölt dokumentumokat, az ügyészi

³⁶ Brandeis és Warren e korai elemzésében már jól tetten érhető Brandeis társadalmi tényekhez való következetes kötődése a gyakorlati jogi életben, amit később ügyvédként is kamatoztatott. Ennek talán leghíresebb esete az 1908-as *Muller v. Oregon*-ügyben (208 U. S. 412) benyújtott tényfeltáró anyag.

³⁷ Brandeis – Warren: *The Right to Privacy*, 214-218. o.

³⁸ Brandeisék hat pontba foglalják a korlátokat, ám az utolsó kettő valójában a megkötések alóli kivételeket jelenti, vagyis azokat a körülményeket, amelyek a jogsértő alperest a látszat ellenére nem mentesítik a jogi felelősség alól.

³⁹ A *libel*, illetve *slander* kifejezések rágalalmazásként, becsületsértésként is fordíthatók, ám ezek hatályos jogunk szerint büntetőjogi kategóriák, míg Brandeisék nyilvánvalóan a mi fogalmaink szerinti magánjogi kategóriákról értekeznek – ezt támasztják alá az általuk javasolt szankciók is, vö. *id. mű*, 219. o. –, ezért a magánjog-tudományban használatos jó hírnévhez való jog – mind a személyhez fűződő jogok egyik esete – sérelmét alkalmazom a fordításban.

⁴⁰ 116 U. S. 616

⁴¹ “[A]ll suits and proceedings other than criminal arising under any of the revenue laws of the United States[.]”
Vö. 116 U. S. 619-620

beadványban állítottakat vallomása részének tekintik, kivéve, ha megfelelően igazolja mulasztását a bíróság előtt.⁴²

Az eljárás alá vont személy az “ésszerűtlen házkutatást és elkobzást” (*unreasonable search and seizure*) biztosító negyedik, valamint az önvádra kötelezés tilalmát biztosító ötödik alkotmánykiegészítésre hivatkozva támadta a fent ismertetett jogi rendelkezést. A Legfelsőbb Bíróság többsége a javára ítélt, és deklarálta a rendelkezés alkotmányellenességét, méghozzá mindkét alkotmányos rendelkezés alapján. A Bíróság az angol *common law*-t hívja segítségül, és önmagán messze túlmutató jelentőséget tulajdonít az esetnek, amikor a régi gyakorlatra hivatkozva kimondja, hogy a benne lefektetett alapelvek vonatkoznak “az emberi otthon szentségének és az élet bensőségességének mindennemű megsértésére a kormányzat és alkalmazottai részéről.”⁴³ Később olyan érveléssel találkozhatunk, hogy az ügyben felmerült önvádra kötelezés egyúttal ésszerűtlen házkutatás és elkobzás is.⁴⁴

Érdeemes a negyedik alkotmánykiegészítés e kiterjesztő értelmezésével szemben megemlíteni Miller bíró és a Bíróság elnöke közös párhuzamos véleményét, amelyben úgy érvelnek, hogy az ügy kimerítő módon eldönthető kizárólag az ötödik alkotmánykiegészítés igénybevételeivel, hiszen a szó szerinti értelmezés csak ezt teszi lehetővé.⁴⁵ Hozzátehetjük, hogy még e szűkebb körű értelmezés is kiterjesztőnek tekinthető, hiszen az ötödik alkotmánykiegészítés kifejezetten a büntetőügyekre korlátozza az önvádra kötelezés tilalmát. Az alkotmányjogilag kifogásolt törvényhely, a vonatkozó alkotmányos rendelkezésnek megfelelően, kivonja a büntetőügyeket önnön hatálya alól, vagyis a jogvita feloldható lett volna a kifogásolt törvényhely alkotmányellenessé nyilvánítása nélkül. Összességében az látható, hogy az ítéletben kifejezésre jutó mindkét álláspont kiterjeszti az alapul vett alkotmányos rendelkezéseket.

A magánszférához való jog korai története szempontjából az 1891-es *Union Pacific Railway Co. v. Botsford*-ügy⁴⁶ a második említést érdemlő eset. Itt valójában nem alkotmányos jogvitával, hanem egy polgári eljárásjogi kérdéssel állunk szemben. Az alapeset felperese balesetet szenvedett az alperes vasúti szerelvényén. A kártérítési per során az alperes végzés kibocsátását kezdeményezte a bíróságtól, mely orvosi vizsgálatra kötelezte volna a felperest az állítólagos sérülések valóságának igazolása céljából. A Legfelsőbb Bíróság igazat

⁴² 116 U. S. 620

⁴³ “[T]o all invasions on the part of the government and its employees of the sanctity of a man's home and the privacies of life.” 116 U. S. 630

⁴⁴ 116 U. S. 635

⁴⁵ 116 U. S. 638-641

⁴⁶ 141 U. S. 250

adott az elsőfokú bíróságnak, amely elutasította az alperes kérelmét. Érvelését a személy sérthetlenségére alapozza, miként az szemléletesen megmutatkozik Gray bíró bevezető soraiban: “Nincs a *common law* által nagyobb becsben tartott, avagy féltőbben óvott jog, mint minden egyes egyén azon joga, hogy uralma és irányítása alatt tudhassa önnön személyét, mindennemű idegen kényszertől és beavatkozástól mentesen, hacsak nem a jog világos és megkérdőjelezhetetlen parancsa alapján.”⁴⁷

E két elszigetelt ügy a maga idejében nem talált komoly gyakorlati visszhangra, és korukhoz képest határozottan kivételnek számítanak. Ez a helyzet sokáig fennállt, ámbátor a XX. század első felében is akadtak ítéletek, amelyek bizonyos tekintetben megelőlegezték a Legfelsőbb Bíróság 1965 utáni, kiterjesztett gyakorlatát.

E jogesetek közül elsőként talán az 1923-as *Meyer v. Nebraska*-ügy⁴⁸ ítélete érdemel említést. Az ítélet tárgya egy tagállami törvény volt, amely megtiltotta, hogy az általános iskolákban az angolon kívül bármilyen nyelvet oktassanak. A Bíróság alkotmányellenesnek találta a rendelkezést, méghozzá a tizennegyedik alkotmánykiegészítés megfelelő jogi eljárást biztosító klauzulája alapján. Az ügy a tagállamok jogalkotó hatalma (*police power*) és egy alapjog – itt a szabadsághoz való jog – közötti konfliktus egy klasszikus esete, mely ezúttal az utóbbi javára dőlt el. Figyelemreméltó, hogy McReynolds bíró explicite eltér a klauzula által alkalmazott “szabadság” fogalmának a XIX. században bevett, leszűkítő értelmezésétől, amely csak a testi kényszertől való szabadságra terjedt ki.⁴⁹ Ehelyett olyan szabadságjogokat fogalmaz meg, mint a szerződés szabadsága, a foglalkozásválasztás szabadsága, a hasznos tudás szerzésének szabadsága, a házasodás szabadsága – ez a későbbiekben különös jelentőséggel bír majd –, az otthon létesítésének szabadsága, a gyermeknevelés szabadsága, valamint annak szabadsága, hogy Istent tetszőleges formában imádják.⁵⁰

McReynolds talán maga sem volt tudatában, de érvelésével gyakorlatilag nemcsak az 1960-as években kibontakozó magánszférához való jog sokrétűségét előlegezte meg, hanem Hugo Black bíró ún. “inkorporációs doktrínáját” is. Black amellettt érvelt, hogy a tizennegyedik alkotmánykiegészítésbe foglalt szabadság magában foglalja a Bill of Rights, azon belül az első nyolc alkotmánykiegészítést, így a bennük foglalt alapjogok a tagállamokat

⁴⁷ “No right is held more sacred or is more carefully guarded by the common law than the right of every individual to the possession and control of his own person, free from all restraint or interference of others unless by clear and unquestionable authority of law.” 141 U. S. 251

⁴⁸ 262 U. S. 390

⁴⁹ A tizennegyedik alkotmánykiegészítés jelentésváltozásának részletes tárgyalásához, valamint ennek fényében kora joggyakorlatának originalista alapú éles kritikájához lásd: Raoul Berger: *Government by Judiciary – The Transformation of the Fourteenth Amendment*, Harvard University Press, 1977.

⁵⁰ 262 U. S. 399

is kötelezik. Amikor McReynolds arról értekezik, hogy a tizennegyedik alkotmánykiegészítésbe foglalt szabadságba beletartozik “Isten tetszőleges imádata”, lényegében a vallásszabadság egyik válfaja, akkor ez a gondolat jelenik meg nála, hiszen a vallásszabadságot tartalmazó első alkotmánykiegészítés eredendően csak a szövetségi jogalkotót köti.⁵¹

A magánszférához való jogot taglaló döntések sűrűn idézik még ebből az időszakból az 1942-ben meghozott *Skinner v. Oklahoma*-ítéletet.⁵² Ezen ügy tárgya egy visszaeső bűnelkövetők számára kényszersterilizációt előíró törvény alkotmányossága volt, a meghivatkozott alkotmányos rendelkezés pedig az egyenlő törvényi védelem klauzulája a tizennegyedik alkotmánykiegészítésen belül. Az említett törvény kivételt állapított meg – egyebek közt – a sikkasztókra nézve, vagyis míg a lopásért kétszer, rablásért egyszer elítélt elkövetőre alkalmazandó a jogszabály, sikkasztás esetében – melyet egyébként a lopással azonos mértékben szankcionált a büntetőjog – erre egyáltalán nem kerülhetett sor.⁵³ A törvényi egyenlőtlen ségen túl azonban a Bíróság arra is utal, hogy a törvény az ember egyik legalapvetőbb jogát, a házasság és a szaporodás jogát is érinti, valamint hogy a sterilizáció művelete helyrehozhatatlan károsodást eredményez, és ez csak súlyosbodhat, ha a sterilizáció fölött rossz kezek rendelkeznek.⁵⁴ E szubsztantív érv itt még csak mellékesként jelenik meg, ám később majd látható lesz, hogy a magánszférához való jog alakulásának második stádiumában központi szempontként jelenik meg az ítéletek indokolásában.

Az ötödik, a kor szempontjából releváns ítéletnek nem a többségi indokolása, hanem a hozzá fűzött különvélemény érdekes, melyet az immár legfelsőbb bírósági bíró Louis Brandeis jegyez. Az 1928-as *Olmstead v. United States*-ügy⁵⁵ központi kérdését a nyomozás során alkalmazott titkos (bírói engedélyhez nem kötött) telefonlehallgatás és a negyedik alkotmánykiegészítés viszonya képezte. A William Howard Taft egykori elnök, majd legfelsőbb bírósági elnök nevéhez fűződő többségi ítélet szerint a módszer nem sértette a negyedik alkotmánykiegészítést, mert a telefonvezeték a házán kívülre fut, és a telefonbeszélgetés is a négy falon kívülre irányul, ezzel szemben a negyedik alkotmánykiegészítés csak a házon belül nyújt védelmet.⁵⁶

⁵¹ “Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof[.]”

⁵² 316 U. S. 535

⁵³ 316 U. S. 537

⁵⁴ 416 U. S. 541

⁵⁵ 277 U. S. 438

⁵⁶ “Az ésszerű álláspont az, hogy aki vezetékes telefonberendezést telepít a házába, a házon kívül tartózkodók számára kívánja eljuttatni a hangját, és a házon kívüli vezeték, valamint a rajta keresztülhaladó üzenet nem áll

Brandeis a maga különvéleményében nem elégszik meg ezzel az indokolással. Érvelésében nyíltan túllépi a megszorító szó szerinti értelmezés kereteit. Álláspontja szerint az alkotmányozók nem pusztán fizikai mivoltukban akarták megóvni az állampolgárokat, hanem lelki, érzelmi, intellektuális valójukban is. E szándéktól vezérelve alkották meg “annak jogát, hogy békén hagyják az embert” (*the right to be let alone*). E jog védelme érdekében valahányszor a kormányzat illetéktelenül behatol az emberek magánszférájába, azt alkotmányértésnek kell tekinteni.⁵⁷ Ez a kiterjesztő értelmezés, noha a döntés meghozatala idején még kisebbségben volt, minden tekintetben megfeleltethető a Bíróság későbbi releváns döntéseiben alkalmazott értelmezési módszereknek.

A kor összegzéseként elmondható, hogy ekkoriban a magánszférához való jog csak nyomokban fedezhető fel a legfelsőbb bírósági gyakorlatban. Elméleti megalapozása azonban már ekkor megszületett Brandeis és Warren tanulmánya, illetve a benne foglalt bírói jogfejlesztés-elmélet révén.

Ha a magánszférához való jog három összetevője szempontjából vesszük szemügyre a felsorolt ítéleteket, két megállapítást tehetünk. Egyfelől az ítéletek két összetevő csíráját tartalmazzák: az első és a harmadik összetevőét. A kilencedik alkotmánykiegészítés alkalmazásának nem látható nyoma ebben a vonatkozásban. Másfelől az első összetevőn belül kifejezetten csak a negyedik alkotmánykiegészítés alkalmazásának lehetünk tanúi, az első és a harmadik kiegészítés nem kerül szóba a magánszférához való jog kontextusában, jóllehet, mint azt a *Meyer v. Nebraska*-ügyben láthattuk, ennek távoli lehetősége – a vallásszabadság vonatkozásában – már felmerül.

a negyedik alkotmánykiegészítés védelme alatt.” “The reasonable view is that one who installs in his house a telephone instrument with connecting wires intends to project his voice to those quite outside, and that the wires beyond his house and messages while passing over them are not within the protection of the Fourth Amendment.” 277 U. S. 466

⁵⁷ Talán érdemes magyarul is idézni a releváns passzust, mely az Egyesült Államok egyik legismertebb – sőt, talán legtöbbször idézett – különvéleményévé tette Brandeis gondolatmenetét.

“Alkotmányunk létrehozói arra vállalkoztak, hogy a boldogság keresésének kedvező körülményeket biztosítsák. Felismerték az ember lelki természetének, érzéseinek, intellektusának jelentőségét. Tudták, hogy az élet fájdalmai, örömei, az elégedettség csak részben lelhető fel az anyagi javakban. Arra törekedtek, hogy megóvják az amerikaiak hitét, gondolatait, érzelmeit, érzéseit. Létrehozták a kormányzattal szemben annak jogát, hogy békén hagyják az embert – minden jogok legátfogóbbikát, a civilizált ember által legtöbbször becsült jogot. E jog védelme érdekében a magánszférába való minden illetéktelen kormányzati behatolás, az alkalmazott eszköztől függetlenül, a negyedik alkotmánykiegészítés sérelmének tekintendő.”

“The makers of our Constitution undertook to secure conditions favorable to the pursuit of happiness. They recognized the significance of man's spiritual nature, of his feelings, and of his intellect. They knew that only a part of the pain, pleasure and satisfactions of life are to be found in material things. They sought to protect Americans in their beliefs, their thoughts, their emotions and their sensations. They conferred, as against the Government, the right to be let alone -- the most comprehensive of rights, and the right most valued by civilized men. To protect that right, every unjustifiable intrusion by the Government upon the privacy of the individual, whatever the means employed, must be deemed a violation of the Fourth Amendment.” 277 U. S. 478

A magánszférához való jog története második stádiumára áttérve két meghatározó ítélet megemlítése elengedhetetlen. Az 1965-ös *Griswold v. Connecticut* kell kezdeni az ismertetést.⁵⁸ Ha valami, hát ez az ítélet “tehető felelőssé” azért, hogy a *privacy* kifejezés széles körben ismertté vált az Egyesült Államok alkotmányjogi szókészletében.

Az ügy tárgya egy törvény volt, amely tiltotta a házásoknak a fogamzásgátló szerek használatát. A Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek nyilvánította ezt a rendelkezést, a döntéshozatal folyamán azonban a legkülönbélebb álláspontok kerekedtek ki. Az előadó bíró William O. Douglas volt. Az ő indokolása mellett azonban további három párhuzamos vélemény született, valamint két különvélemény. A továbbiakban ezek kerülnek ismertetésre.

Douglas bíró meglehetősen rövid indokolása a következőképpen foglalható össze. Az alkotmány alapjogi rendelkezései olyan jogokat is védenek, amelyek nincsenek nevesítve az alkotmányban, egyfajta “védőernyőt” (*penumbra*) képezve. A különféle alkotmánykiegészítések létrehozzák a magánszféra különböző zónáit. Ez esetben az első alkotmánykiegészítés védi a társulás szabadságát, ideértve a házasságot is mint speciális társulást. A “hitvesi ágy átkutatása fogamzásgátló szerekről árulkodó nyomok után”⁵⁹ sérti a házasság intimitását, ezért végső soron alkotmányellenes az ezt előíró jogi rendelkezés.

Goldberg bíró párhuzamos véleménye nem kevésbé emlékezetes. Douglással egyetértve ő is abból indul ki, hogy az alkotmányos védelem túllépi az alkotmány rendelkezéseinek szó szerinti jelentését. Ő azonban a kilencedik alkotmánykiegészítésre alapozza további gondolatmenetét. Úgy érvel, hogy ez a kiegészítés a Bill of Rightsban nevesítettekén túli alapjogokat is garantál az emberek számára, és szerinte az alkotmányozók kifejezetten ilyen célzattal alkották meg ezt a rendelkezést.⁶⁰ Történelmi alátámasztásként segítségül hívja a *Meyer v. Nebraska*-ügyet,⁶¹ valamint Brandeis különvéleményét is az *Olmstead*-ügyben.⁶² Álláspontja szerint a magánszférához való ősi jog el nem ismerése a kilencedik alkotmánykiegészítésbe ütközne. Végül leszögezi, hogy az alapvető személyes

⁵⁸ Lásd a 28. lábjegyzetet.

⁵⁹ 381 U. S. 485

⁶⁰ Erre a gondolatra cáfol rá Caplan, aki kimutatja, hogy valójában az “emberek által fenntartott jogok” védelme nem jelentett egyebet, mint a tagállami törvényhozó által a tagállam polgárai részére biztosított esetleges többletjogok védelme a Kongresszussal szemben. Vagyis a védelem igazából a tagállamok szabadságát szolgálja, nem pedig az egyének szabadságát a tagállamokkal szemben. Vö. Caplan: *The History and Meaning of the Ninth Amendment*. Hasonló álláspontra helyezkedik Raoul Berger is. Lásd Raoul Berger: *The Ninth Amendment*, Cornell Law Review, Vol. 66, 1980, 1-26. o.

⁶¹ 381 U. S. 488

⁶² 381 U. S. 494-495

szabadságjogok korlátozását nem legitimálja önmagában az, hogy az állam kimutatja a szabályozás és az elérni kívánt cél bizonyos fokú racionális kapcsolatát.⁶³

Az ifjabb John Marshall Harlan – aki egyébként többnyire a “bírói önmegettartoztatás” mellett foglalt állást – a tizennegyedik alkotmánykiegészítés által rögzített, megfelelő jogi eljáráshoz való jog sérelmét tartja megállapíthatónak. Indokait azonban nem fejti ki részletesen, inkább a Black által hirdetett inkorporációs doktrínát kritizálja.⁶⁴

Párhuzamos véleményében White bíró szintén a megfelelő jogi eljáráshoz való jog sérelmét véli megállapíthatónak. Emellett leszögezi, hogy mivel a tilalom káros eredménnyel járhat az érintet személyekre nézve, ezért az államot komoly bizonyítási teher kötelezi a szabályozás indokoltságát és ésszerűségét illetően.⁶⁵ Ezt a jelen esetben nem ítéli megalapozottnak, ezért a szabályozás alkotmányellenességét látja megállapíthatónak.

Black és Stewart bírók mind benyújtottak önálló különvéleményt, és mindketten csatlakoztak a másikéhoz. Black arra alapoz, hogy az alkotmány nem rögzíti szövegszerűen a magánszférához való jogot.⁶⁶ Ez a tény kizárja, hogy a Bíróság a magánszférához való jog alapján bármilyen rendelkezést is alkotmányellenesség nyilvánítson. Emellett olyképpen kritizálja a White és Goldberg által alkalmazott tartalmi értékmérőket, hogy a két bíró ezzel ismét a *Lochner*-ügy kapcsán ismertté vált aktivista bíráskodást idézi fel.

Stewart különvéleménye hasonló talajon áll. Ő szintén úgy érvel, hogy a Bíróság csak kifejezett alkotmányos rendelkezés alapján nyilváníthat jogszabályt alkotmányellenessé, ilyenek sérelmét azonban az alkotmányellenesség mellett döntő bírák egyike sem mutatta ki.

Az 1973-ban meghozott *Roe v. Wade*-ítélet⁶⁷ többségi véleményét Harry Blackmun jegyzi. Az ítéletben voltaképpen több jogvita is elbírálásra kerül, ehelyütt azonban csak az abortusztilalom legitim vagy illegitim voltát érintő indokokkal kívánok foglalkozni. Az alkotmányellenesség megállapítását kezdeményező fél nem kívánt terhességét kívánta megszakítani, erre azonban nem volt lehetősége, mert a tagállamában érvényes szabályozás alapján abortusznak csak akkor van helye, ha a terhesség a nő életét veszélyezteti. Emellett a jogszabály előírta, hogy művi terhességszakítás csak szakképzett orvos által, biztonságos, klinikai körülmények között hajtható végre.⁶⁸ Beadványában a magánszférához való jog

⁶³ 381 U. S. 497

⁶⁴ Black az 1947-es *Adamson v. California*-ügyhöz fűzött különvéleményében fejti ki ezirányú nézeteit. Vö. 332 U. S. 46, 89

⁶⁵ 381 U. S. 503

⁶⁶ 381 U. S. 508

⁶⁷ Lásd a 29. lábjegyzetet.

⁶⁸ 410 U. S. 120

sérelmére hivatkozott, azt állítva, hogy e jogosultságot az első, a negyedik, az ötödik, a kilencedik és a tizennegyedik alkotmánykiegészítés is védi.

Blackmun úgy ítélte meg, hogy “Jane Roe”⁶⁹ ügye, noha a nő már évekkorábban megszülte gyermekét, nem tekinthető “időközben lerendezettnek” (*moot*), mert a fellebbviteli eljárások természete folytán aligha lehetne arra számítani, hogy egy terhessége kapcsán pereskedő nő még nem szüli meg gyermekét, mielőtt az eljárás a Legfelsőbb Bíróság elé kerülne. Következésképpen a terhesség a gyermek születését követően is indokolttá teszi az ügy érdemi megvizsgálását.⁷⁰

Miután részletekbe menően ismertette az abortusz szabályozásának és megítélésének főbb történeti állomásait, Blackmun a *Griswold*-ügyből már jól ismert érvelési fogást alkalmaz. A magánszférához való jogot a Legfelsőbb Bíróság által hosszú ideje elismert jogosultságnak állítja be. Itt meghivatkozva egyrészt a magánszférához való jog történetének első stádiumából fentebb is ismertetett precedenseket, másrészt pedig – learatva a *Griswold*-ítélet óta eltelt nyolc év termését – az 1965 és 1973 közé eső, a magánszférához való jogot érintő ítéleteket. Ez utóbbiak szemmel láthatóan a családi kapcsolatok különböző aspektusait fogják össze.⁷¹

A felsorolást követően Blackmun úgy fogalmaz, a magánszférához való jog kellően tág körű, hogy magában foglalhassa a nő döntési jogát arról, megszakítja-e terhességét, avagy kihordja a magzatot. Ez a kiterjedt hatókör attól függetlenül fennáll, hogy a tizennegyedik vagy a kilencedik alkotmánykiegészítésre alapozzuk-e a magánszférához való jogot. Ugyanitt megemlíti, hogy a Bíróság meggyőződése szerint a tizennegyedik alkotmánykiegészítés alkalmazása helyénvaló ebben az esetben (szemben az elsőfokon eljáró szövetségi bíróság álláspontjával).⁷²

Blackmun bíró állásfoglalása némi jelentőséggel bír. Fentebb a kilencedik alkotmánykiegészítést a magánszférához való jog második, a tizennegyediket a harmadik összetevőjeként azonosítottuk Fisher nyomán. Ehhez hozzátettem, hogy e kettő fordított irányban egy növekvő absztrakciós szintet mutat, vagyis a harmadik összetevőnél még absztraktabb tartalmú a második összetevő. Az absztrakciós szintek különbözősége abban mutatkozik meg, hogy míg a tizennegyedik alkotmánykiegészítés, ha alig pontosítható és sokféleképpen is értelmezhető, de explicit fogalmakkal él (megfelelő jogi eljárás, egyenlő

⁶⁹ A név csak álnév. Vö. 410 U. S. 124

⁷⁰ 410 U. S. 125

⁷¹ 410 U. S. 152-153

⁷² 410 U. S. 153

törvényi védelem), addig a kilencedik alkotmánykiegészítés szövege az “emberek által fenntartott jogok” kitételrel lényegében nyílt nyelvi felhatalmazást ad a bíróságok részére, hogy új és új alapjogokat bontsanak ki – annak ellenére, hogy erre tendencijelleggel soha nem került sor. Noha a megfogalmazásból világosan kitűnik, hogy Blackmun számára lényegtelen, mely alkotmányos rendelkezés alapján terjesztik ki az alkotmányos védelmet olyan esetekre, amelyekről szó szerint nem rendelkezik az alkotmány, mégis érdemes kiemelni, hogy a tizennegyedik alkotmánykiegészítés mellett foglalt állást, hiszen ezzel olyan rendelkezés mellett tette le a voksát, amely rendelkezik kimutatható nyelvi határokkal, akkor is, ha ezek képlékenyek.

A tizennegyedik alkotmánykiegészítés, azon belül is a megfelelő jogi eljárás garanciája melletti állásfoglalás egy másik szempontból is kiemelést érdemel. E rendelkezés kiterjesztő alkalmazása óhatatlanul felidézi a Legfelsőbb Bíróság kora XX. századi, nem egyszer az 1905-ös *Lochner v. New York*-ítéletről⁷³ *Lochner*-korszaknak keresztelt gyakorlatát, melyet gyakran konzervatív aktivizmusként bélyegeznek meg.⁷⁴ A Legfelsőbb Bíróság ilyen irányú ítéleteiben egyfelől elismeri az állam jogosultságát arra, hogy korlátozza a szabadságjogokat, vagyis a szabadságjogokat nem abszolút korlátként fogja fel.⁷⁵ Másfelől azonban szigorú tartalmi követelményt állított a (szerződési) szabadság korlátozását célzó tagállamok elé: a szabályozásnak legitim célra kell irányulnia, emellett a cél és az elérését szolgáló jogi eszköz (szabadságkorlátozás) között ésszerű ok-okozati kapcsolatnak kell fennállania. A *Roe*-döntésben valami hasonló mutatkozik.⁷⁶ Blackmun bíró kimondja, hogy a

⁷³ 198 U. S. 45. A Legfelsőbb Bíróság a megfelelő jogi eljárás garanciája által védett szabadságból (*liberty*) levezetett szerződési szabadságra (*liberty of contract*) hivatkozva 5:4 arányban alkotmányellenessé nyilvánította New York állam törvényét, mely a pékek és cukrászok munkaidejét napi tíz, illetőleg heti hatvan órában maximálta. Az ítélet jelentősége már csak az egymással szembeszegülő véleményekben fellelhető bírói szerepfelfogások okán is túlélte önnön korát. A *Lochner*-ügy megítélésének árnyalásához azonban érdemes rámutatni, hogy a Bíróság több hasonló esetben fenntartotta a releváns jogi rendelkezés alkotmányosságát.

⁷⁴ Vö. pl. David A. Strauss: *Why was Lochner Wrong?*, The University of Chicago Law Review, Vol. 70, 2003, 737. o.

⁷⁵ Lásd például George Sutherland bíró állásfoglalását az 1923-as *Adkins v. Children's Hospital*-ítéletben: “E bíróság döntéseinek Marshall főbírótól napjainkig húzódó láncolatával rendíthetetlenül kitartott ama szabály mellett, hogy a Kongresszus által meghozott törvényeket minden tekintetben megilleti az alkotmányosság vélelme, amíg az az ésszerűnél súlyosabb módon kétségbe nem vonható. Ám ha a törvény alkotmányellenessége világosan és kétely nem tűrően bebizonyosodik, nincs más lehetőségünk, mint hogy ezt kimondjuk.”

“This Court, by an unbroken line of decisions from Chief Justice Marshall to the present day, has steadily adhered to the rule that every possible presumption is in favor of the validity of an act of Congress until overcome beyond rational doubt. But if, by clear and indubitable demonstration, a statute be opposed to the Constitution, we have no choice but to say so.” 261 U. S. 525, 544

⁷⁶ John Hart Ely két különbséget tesz a *Roe*-ítélet indokolásában kifejtettek és a *Lochner*-korszak döntéseiben fellelhető álláspontok között. Egyrészt, míg az előbbiben “kényszerítő” államérdekekkel találkozunk, az utóbbinál az “ésszerű” cél a visszatérő motívum. Természetesen mindkét fogalom nagyban értelmezésfüggő, ám Ely kiemeli annak fontosságát, hogy az írott szövegben eltérő fogalmak szerepelnek. A második különbség meglátása szerint az, hogy míg a *Lochner*-korszakban bizonyos – adott felsoroláson kívül eső –

nő terhességmegszakításhoz való joga nem abszolút,⁷⁷ ám nem sokkal ezt követően hozzáteszi, hogy az “alapvető jogok” (*fundamental rights*) csak “kényszerítő államérdek” (*compelling state interest*) fennállása esetén korlátozhatók.⁷⁸ Két ilyen legitim államérdek különböztethető meg álláspontja szerint: a nő és a születendő gyermek egészségéhez fűződő érdek.⁷⁹ Zárásképpen felvázolja a jól ismert trimeszterrendszert: a terhesség első trimeszterében a terhességmegszakításról való döntés kizárólag az orvost illetheti meg, az államnak nincs beleszólása. A második trimeszterben akkor szabályozható az abortusz, ha a szabályozás ésszerű összefüggésben áll az anya egészségvédelmével. Végül a magzat életképességétől kezdve az állam szabályozhatja, vagy akár meg is tilthatja az abortuszt, kivéve, ha arra a születendő gyermek vagy az anya életének megőrzése miatt szükségesnek bizonyul.⁸⁰

William Rehnquist arra hívja fel a figyelmet különvéleményében, hogy – noha csatlakozik az állásponthoz, miszerint a megfelelő jogi eljárás garanciája túlnyúlik a Bill of Rights által védett szabadságjogok körén –, az első trimeszterben való abszolút tiltással a Bíróság túllépett önnön legitim hatáskörén, és még nagyobb jogbizonytalanságot kelt a jogrendszerben, mint amekkora az ítélet előtt fennállt.⁸¹

A *Griswold*- és a *Roe*-ügy minden korábbinál szélesebb alkotmányértelmezési lehetőséget biztosított a Legfelsőbb Bíróság számára. A két kulcsfontosságú ítéletet az új határok pontos megvonása követte, és meglátásom szerint ezzel kezdetét veszi a magánszférához való jog történetének harmadik stádiuma. Ha csak az abortuszt – mint a magánszféra egy fontos aspektusát – érintő ítéleteket nézzük, azt láthatjuk, hogy némi bizonytalankodás jelenik meg a határok kijelölése terén. Az bizonyosnak mondható, hogy a Legfelsőbb Bíróság nem vezette le az alkotmányból az abortuszok közpénzből való finanszírozásának pozitív kötelezettségét, azok a rendelkezések tehát, amelyek a művi terhességmegszakítások fedezetét elvonták, rendre alkotmányosnak bizonyultak.

Ennél változóbb a terhességmegszakítás beleegyezéshez kötése. Itt elsősorban a férj beleegyezéséről, a kiskorú szülőjének (szüleinek) beleegyezéséről, valamint a – többnyire a megtagadott szülői beleegyezést helyettesítendő – bírósági engedélyről. A házastársi

célok előmozdítása tilos volt, addig a *Roe*-ítélet indokolása szerint a magzat életének védelme nem volt illegitim cél, de fontosságban háttérbe szorult az anya önrendelkezéséhez képest. Vö. John Hart Ely: *The Wages of Crying Wolf: A Comment on Roe v. Wade*, *The Yale Law Journal*, Vol. 82, 1973, 941-942. o.

⁷⁷ 410 U. S. 153-154

⁷⁸ 410 U. S. 155

⁷⁹ 410 U. S. 162

⁸⁰ 410 U. S. 164-165

⁸¹ 410 U. S. 172-173

beleegyezés előírása rendszerint alkotmányellenesnek ítéltetett.⁸² A szülői engedély kérdése hamar változott. 1983-ban még alkotmányosnak ítélték a kiskorúak terhességmegszakításának szülői vagy bírósági engedélyhez kötését,⁸³ 1990-ben már egy ítélet alkotmányellenesnek nyilvánítja a mindkét szülő beleegyezését megkövetelő törvényt,⁸⁴ míg egy másik törvény, mely csak egy szülő beleegyezését írta elő, alkotmányos volt.⁸⁵

Több precedensben előkerült a homályos megfogalmazás problémája. Egy 1979-es ítélet ez okból nyilvánít alkotmányellenesnek egy szülői hozzájárulást előíró törvényi rendelkezést.⁸⁶ Ugyanebben az évben egy másik precedens homályosság címén egy olyan rendelkezést minősített alkotmányellenesnek, amely az orvosokat a magzat életképességének előzetes meghatározására kötelezte.⁸⁷

A magánszférához való jog ezen értelmezési tendenciáinak – egyfajta mérsékelt kiterjesztésnek a – tükrében érdekes állomást jelent az 1986-os *Bowers v. Hardwick*-ítélet.⁸⁸ Az ügy tárgya a homoszexuális érintkezés törvényi szankcionálásának alkotmányossága volt. Az ítélet nem teljesen előzmény nélküli: 1976-ban egy hasonló jogszabály alkotmányosságát a Legfelsőbb Bíróság indokolás nélkül megerősítette.⁸⁹ A Bíróság többsége alkotmányosnak értékelte a kérdéses jogi rendelkezést, melyet az érintett fél a tizennegyedik alkotmánykiegészítés talaján támadott. Az indokolásban elvi élel leszögeztek, hogy nem kockáztatható meg az illegitimitás a megfelelő jogi eljárás klauzulája alapján való bírói jogalkotás által.⁹⁰

A testi önrendelkezés kimagasló állomását jelenti a *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey*-ítélet.⁹¹ A döntés jelentőségét az adja, hogy a Legfelsőbb Bíróság elvetette a *Roe*-ügyben kidolgozott trimeszterrendszert, és az “aránytalan teher” (*undue burden*) mércéjét ülteti a helyébe. Az indítványozók követelése nyomán alkotmányellenesnek minősült a házastárs értesítésének kötelezettsége, a többi (szülők értesítésének kötelezettsége, orvosi információszolgáltatási kötelezettség) alkotmányos maradt. A *Roe*-mérccével való szakítást hosszas elemzés előzi meg a korábbi precedens felülbírálatának lehetséges eseteiről és kockázatairól. Ami azt illeti, a szakítás a *Roe*-

⁸² Vö. pl. *Planned Parenthood of Central Missouri v. Danforth*, 428 U. S. 52 (1976)

⁸³ *Planned Parenthood Association v. Ashcroft*, 462 U. S. 476

⁸⁴ *Hodgson v. Minnesota*, 497 U. S. 417

⁸⁵ *Ohio v. Akron Center for Reproductive Health*, 497 U. S. 502

⁸⁶ *Bellotti v. Baird*, 443 U. S. 622

⁸⁷ *Colautti v. Franklin*, 439 U. S. 379

⁸⁸ 478 U. S. 186

⁸⁹ Bostwick: *A Taxonomy of Privacy...*, 1475-1476. o.

⁹⁰ 478 U. S. 194-195

⁹¹ Lásd a 30. lábjegyzetet.

doktrínával nem tekinthető mélyreható változásnak: az ítélet fő része explicit módon kinyilvánítja, hogy a terhességmegszakítás alkotmányos védelme a tizennegyedik alkotmánykiegészítésből vezethető le.⁹² Az “aránytalan teher” standardja azonban annyi engedményt jelent az állam felé, hogy a Bíróság nem jelölt ki olyan terhességi szakasz, amelynek tekintetében az államnak semmilyen beavatkozási lehetősége nincs. Részben párhuzamos, részben különvéleményében azonban Scalia még ezzel a végeredménnyel sem elégszik meg. Szerinte ugyanis az “aránytalan teher” formulája semmivel sem konkrétabb, mint a korábbi doktrína, ezért éppoly illegitim egy demokratikus társadalomban.

A magánszférához való jog alakulásának viszonylag újabb fejleményei közül érdemes kiemelni a *Lawrence v. Texas*-ítéletet.⁹³ Ebben a 2003-as döntésben a Legfelsőbb Bíróság felülbírálta és érvénytelenítette a *Bowers*-ítéletet. A hivatkozási alap ismét a megfelelő jogi eljárás garanciája volt. A Bíróság a *Bowers*-ügyben alkalmazott racionális indok-tesztet nem vetette el, azonban úgy ítélte meg, hogy a *Bowers*-ítélet nem felel meg ennek a standardnak, ezért elvetendő.⁹⁴ A *Lawrence*-ítéletben a Bíróság eltávolodik az állásponttól, mely még 1961-ben, az ifjabb Harlan bírónak a *Griswold*-ügy elődjeként felfogható *Poe v. Ullman*-döntéshez⁹⁵ fűzött különvéleményében jut kifejezésre. Harlan elkülöníti a házastársi viszonyt a társadalmi közvélemény által helytelenített (kölcsonös beleegyezésen alapuló) nemi érintkezésektől, és míg ez utóbbiak állami szabályozását legitimnek tartja, a házastársak közötti viszony szabályozását nem.⁹⁶ Gary Bostwick megítélése szerint ez a distinkció, mely a *Bowers*-ügyben is tartotta magát, annak jele, hogy a Bíróság, amikor arról határozott, milyen döntés tekinthető “intim”-nek vagy “alapvető jelentőségű”-nek, elsősorban a közerkölcs által ilyenként elfogadott döntéseket tekintette alkotmányosan védelemre érdemesnek.⁹⁷ A *Lawrence*-ítéletben, úgy tűnik, a Bíróság a társadalmi értékítéleten túllépve, kizárólag a racionális indok mércéjével bírálta felül a *Bowers*-ítéletet.

Tóth J. Zoltán referátumának témájához kapcsolódva érdemes röviden szót ejteni a Legfelsőbb Bíróság egy eutanáziához kapcsolódó ítéletéről is.⁹⁸ A *Cruzan v. Director, MDH*-ügy⁹⁹ apropóját az adta, hogy a mesterségesen életben tartott kómás beteg, amikor még

⁹² 505 U. S. 846

⁹³ 539 U. S. 558

⁹⁴ 539 U. S. 577-579

⁹⁵ 367 U. S. 497. A Legfelsőbb Bíróság ebben az ítéletében még alkotmányosnak minősítette a fogamzásgátlók használatának tilalmáról szóló connecticuti törvényt.

⁹⁶ 367 U. S. 553

⁹⁷ Bostwick: *A Taxonomy of Privacy...*, 1478. o.

⁹⁸ Az eutanázia problematikájának magyar vonatkozásaihoz lásd: Tóth J. Zoltán: *Élethez való jog és életvédelem pro futuro*, Pázmány Law Working Papers, Nr. 2011/12.

⁹⁹ 497 U. S. 261 (1990)

eszméleténél volt, egy szobatársának futólag azt nyilatkozta, hogy nem akar vegetatív módon élni, ha mégis ez történne, inkább vegyék el az életét. A balesetet követően a beteg szülei az életben tartó berendezés kikapcsolását akarták elérni, ám a tagállami bíróságok ezt jogszerűtlennek tartották. Az indítványozók a beteg magánszférához való jogára hivatkoztak, mondván, a beteg magánszférájába beletartozik az is, hogy öntudatlan állapota esetére rendelkezzen saját testéről. Ezt az alapjogot a Legfelsőbb Bíróság el is ismerte,¹⁰⁰ ám felhívta rá a figyelmet, hogy az alkotmány még emellett sem tiltja meg a tagállamoknak, hogy meghatározzák, milyen feltételek mellett tekintik bizonyítottnak a beteg cselekvőképtelensége esetére tett rendelkezéseit. A vonatkozó jogszabály által megkövetelt “világos és meggyőző bizonyíték” (*clear and convincing evidence*) követelménye, melynek alapján nem fogadták el a beteg cselekvőképes állapotban lefolytatott beszélgetését felidéző tanúvallomást szándéka igazolására, nem sérti a tizennegyedik alkotmánykiegészítést.

E jogesetben, mint látható volt, már nem is maga az eutanázia alkotmányos megítélése a központi kérdés, hanem egy részprobléma: mennyire szilárd bizonyítékot igényel annak alátámasztása, hogy a nyilatkozatot tudatos állapotában nem tett beteg kívánná, hogy lekapcsolják az életben tartó berendezésekről. Ez arról tanúskodik, hogy az életről és halálról való rendelkezés jogát nem vitatják el a gyógyíthatatlan betegtől, az alapokat lerakottnak tekintik, ehelyett a figyelem a jogosultság megfelelő érvényesülésére irányul.

4. Zárszó

A magánszférához való jog legfontosabb állomásait végignézve elmondható, hogy e jogosultság elméleti alapjai jóformán mindenestül megvoltak már fejlődésének első stádiumában. Láthattunk példát a megfelelő jogi eljárást, illetve az egyenlő törvényi védelmet alapul vevő alkotmányossági ítéletekre, emellett a Bill of Rights egyes rendelkezéseinek helyenkénti kiterjesztő értelmezését is megfigyelhettük. A három összetevőből e stádiumban igazából csak egy hiányzott: a kilencedik alkotmánykiegészítés.

Ez a kiegészítés azonban, úgy tűnik, nem jelent meg a magánszférához való jog történetének további stádiumaiban meghozott ítéletek többségi indokai között. Még a *Griswold*-ügyben is csak párhuzamos álláspontként jelenik meg a kilencedik alkotmánykiegészítés mint nevesítetlen alapjogok forrása. A *Roe*-ügyben pedig egyértelművé teszik, hogy inkább a tizennegyedik alkotmánykiegészítést veszik alapul a kilencedikkel

¹⁰⁰ 497 U. S. 285

szemben. Mindez önmagában nem akadályozta meg, hogy a Legfelsőbb Bíróság addig elképzelhetetlen módon túllépje a szó szerinti értelmezés kereteit, ám mégiscsak illusztrál egyfajta óvatosságot, amennyiben a Bíróság – a vizsgált ügyek alapján – igyekezett kerülni a végtelen homályos, a nevesítetlen alapjogok kibontását – megfelelő értelmezés mellett – a bíróságok elvitathatatlan jogává tevő kilencedik alkotmánymódosítás alkalmazását, és helyette inkább a valamelyest alacsonyabb absztrakciós szinten álló tizennegyedik alkotmánykiegészítés-beli jogosultságok alapján járt el.